

George Enescu și muzica lăutarilor români

Constanța **CRISTESCU**

În luna martie Muzeul Național „George Enescu” din București a găzduit o inedită expoziție de documente ce a ilustrat relația pe care George Enescu a avut-o cu muzica lăutărească și cu unii dintre cei mai reputați lăutari țigani ai timpului său. Expoziția a fost inițiată și realizată de muzicologul Viorel Cosma în colaborare cu muzeografa Cristina Andrei și graficianul Aurelian Popovici.

Valorificând material documentar din colecția particulară a maestrului lexicografiei românești Viorel Cosma, din fondurile Muzeului, al Bibliotecii Academiei Române și al Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România, expoziția reflectă parteneriatul marelui compozitor și interpret român cu câțiva dintre cei mai străluciți virtuozii lăutari ai vremii, de la formarea sa muzicală în copilărie cu lăutarul satului, până la colaborări în formații de muzică de cameră și pe podiumul de concert. Sunt evidențiate astfel sursele profesionale ce i-au înlesnit lui Enescu pătrunderea în profunzime a tainelor artei populare interpretative și accesul la un repertoriu folcloric divers, pe care l-a valorificat genial în compoziție și în tehnica violonistică savantă.

Formația muzicală a lăutarilor din anturajul enescian este foarte diversă; unii erau analfabeți – ex. vestitul Cristache Ciolac –, iar alții aveau studii muzicale universitare și conduceau orchestre simfonice și populare, fiind chiar compozitori – Nicolae Dinicu. Prețuirea lui Enescu față de arta lăutarilor țigani este însă parțială, fiind exprimată și în articolul extras din revista *Muzica* nr. 5-6/1921, ce a deschis seria exponatelor.

Panourile expoziționale, alcătuite din fotografii documentare de lăutari, tarafuri și orchestre, localuri repute în care au activat și concertat diferitele personalități lăutărești, manuscrise epistolare, litografii de afișe, partituri mauscrite și litografiate, extrase din presa vremii, sunt concepute și ordonate cronologic, începând cu „Lăutari de altădată” (1760-1908). Urmează „Copilăria lui Enescu și primele întâlniri cu lăutarii”, apoi personalitățile vremii din parteneriatele muzicale enesciene: **Angheluş Dinicu** (1838-1905) care cânta la nai - autorul binecunoscutei *Ciocărlia* -, cu **Familia lăutarului Filip din Botoșani** (sec. XIX), apoi **Gheorghe A. Dinicu** (1863-1930) și orchestra sa de lăutari, **Dimitrie Dinicu** (1867-1936) și cvartetul „Carmen Sylva”, **Toba lui Lică Ștefănescu** (1865-11925), **Înregistrarea și valorificarea folclorului lăutarilor, Cristache Ciolac** (1870-1927) și orchestra lăutarului Radu Ciolac (1910-1914), **Pianistul compozitor Nicolae Dinicu** (1879-1954), **Violonistul Nicolae Buică** (1855-1932), **Violonistul Grigoraș Dinicu** (1889-1949), încheind seria cu **Grigoraș Dinicu și George Enescu** în cadrul unor evenimente istorice – premiera operei *Oedip* la Paris, Expoziția Universală de la New York (1939) – și cu **Lăutarul violonist Nicu Stănescu** (1903-1971).

Expoziția mai include două panouri dedicate **activității academicianului George Enescu** de referare și stimulare a culegerilor de folclor românesc, instituirea premiului Academiei Române pentru antologii de folclor muzical și pagini manuscrise autografate cu notații enesciene de melodii populare valorificate în capodoperele sale compunistice. Expoziția apare ca o nestemată istoriografică a unor colaborări artistice istorice. Panourile reflectă pe de o parte personalitatea excepțională a lăutarilor care au devenit colaboratori ai lui Enescu, pe de altă parte, importanța contactului enescian cu lăutarii vremii sale pentru formarea sa muzicală și pentru evoluția sa în plan compozițional și interpretativ.

La vernisajul din 10 martie, vizitatorii au beneficiat de prestația muzicală excepțională a **Orchestrai Petrică Pană**, care a interpretat pe viu, într-o restituire exemplară, melodii de folclor lăutăresc din prima jumătate a sec. XX ce au stat la baza unor creații enesciene de referință. Ghidajul muzicologic pe parcursul concertului prestigioase orchestre populare a fost realizat magistral de Viorel Cosma, care a cucerit auditoriul prin ingeniozitatea inițiativei de reconstituire auditivă a surselor de inspirație folclorică lăutărească din creația enesciană, prin farmecul prezentării și bogăția informației. Am parcurs, apoi, itinerariul inaugural al expoziției ghidați de muzeografa Cristina Andrei, care a oferit cu generozitate informații suplimentare menite să creeze lianții necesari conturării, în imaginația vizitatorilor, a importanței parteneriatului enescian cu lăutarii.

Panourile expoziționale relevă cu prisosință demnitatea și noblețea lăutarilor țigani din anturajul lui George Enescu, infirmând cu documente incontestabile teza mult vehiculată actualmente pe plan internațional despre discriminarea țiganilor – numiți impropriu *romi* – în România. Mai mult, expoziția oferă comunității rome imaginea unor modele de lăutari care trebuie să constituie repere de conduită socio-profesională în formarea și împlinirea artistică a lăutarilor actuali. S-ar conveni a se înlesni vizionarea acestei expoziții și în alte centre din țară și din străinătate și editarea unui CD cu reconstituirile istorice audio ale Orchestrai Petrică Pană, comentate de muzicologul Viorel Cosma.

Ne-a părăsit „Crăiasa folclorului românesc”

Viorel **COSMA**

În cultura românească, rezonanța numelui COMIȘEL nu sugerează doar un compozitor, un dirijor, un etnomuzicolog sau un folclorist, ci o întreagă **dinastie de muzicieni** care acoperă spațiul spiritual autohton vreme de peste un veac. O pleiadă de profesori de muzică, dascăli de strană, compozitori și dirijori de coruri, risipiți în județul Prahova, a reușit să impună numele COMIȘEL încă din secolul trecut, iar generația a doua – cu frații Florin și Emilia Comișel – s-a afirmat în București, ambii muzicieni devenind membri marcanți ai Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor, moștenirea lor artistică și științifică înscriindu-se definitiv la înălțimea patriotismului național. Dacă autorul operelor „Culegătorii de stele”, „Leonard” și „Soarele Londrei” a murit în plină forță creatoare (la 63 de ani), în schimb sora sa, Emilia, a atins (la cei 97 de ani!) pragul maxim al longevității muzicologilor români din toate timpurile. Puțini știu astăzi că nu performanța fizică a singularizat-o pe această profesoară și folcloristă, scotită pe drept cuvânt un fenomen de vitalitate în cercetarea științifică a melosului popular, ci forța intelectuală și prezența permanentă în viața culturală până la vârsta de 90 de ani. Este surprinzător, de pildă, că la 83 de ani, Emilia Comișel publica monografia „Constantin Brăiloiu”, iar în jurul vârstei de 95 de ani dădea la iveală volumele VII și VIII din ediția critică de OPERE ale aceluiași Brăiloiu.

Născută la Ploiești (28 februarie 1913), în casa unui învățător-psalt și dirijor de cor bisericesc, Emilia și-a început studiile muzicale de timpuriu cu tatăl său, compozitorul Gheorghe Comișel, pentru ca imediat după absolvirea liceului să urmeze Academia Regală de Muzică din București cu o pleiadă de mari dascăli, precum Alfonso Castaldi, George Breazul, Dimitrie Cuclin, Alfred Alessandrescu și Constantin Brăiloiu. Ultimul a atras-o în rândurile cercetătorilor Arhivei de Folclor a Societății Compozitorilor Români, stimulându-i pasiunea față de muzica populară încă de pe băncile Conservatorului. Timp de 15 ani a lucrat sub aripa ocrotitoare a lui Constantin Brăiloiu, iar după părăsirea catedrei și stabilirea „profesorului” în străinătate, discipola a preluat postul de asistent universitar la același institut muzical de învățământ superior, continuându-și, în paralel, activitatea la Institutul de Folclor din București. Exact în anul când Emilia Comișel a fost numită lector la cursul de folclor, am devenit colegi de catedră, eu fiind nominalizat asistent la cursul de Istoria Muzicii.

Timp de peste patru decenii am legat o prietenie profesională exemplară atât la catedra din Conservator, cât și în cadrul Uniunii Compozitorilor, unde am colaborat aproape săptămânal în Biroul Secției de Muzicologie. Am admirat-o din prima clipă pentru sinceritatea și bunătatea sufletească, prețuirea și dragostea față de colegii folcloriști și nu numai, dar mai ales am luat-o permanent ca model pentru nețărmurita recunoștință pe care i-a acordat-o „profesorului” său din tinerețe. Primeam săptămânal un telefon la miezul nopții de la Emilia Comișel după dispariția mentorului său (1958) spre a-mi mărturisii dorința înființării – împreună cu văduva etnomuzicologului – unei **Fundații Brăiloiu** și insistând să se acorde Institutului de Folclor denumirea „Constantin Brăiloiu”. Dar supremul gest de prețuire post-mortem l-a marcat prin strădania aducerii rămășițelor pământești din Elveția la București. Se împliniseră anii de grație de care beneficiase pentru odihna provizorie în Cimitirul din Țara Cantoanelor, când Emilia a aflat că osemintele „profesorului” fuseseră exhumate și aruncate pe marginea mormântului. Nu știu cu cine a discutat, unde a intervenit (bănuiesc că la Asociația „România”, condusă de profesorul Virgil Căndea), că în